

Наукові підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів

У статті дано авторське визначення туристично-рекреаційних ресурсів, розглянуто наукові підходи до їх типізації, запропоновано типізацію за низкою ознак. Деталізовано видове наповнення туристично-рекреаційних ресурсів за компонентною структурою, яка передбачає виділення природних та суспільних ресурсів.

Ключові слова: туристично-рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційна сфера, природні ресурси та умови, суспільні ресурси, культурно-історичні ресурси, типізація, ознаки типізації.

Постановка наукової проблеми та її значення. Туристично-рекреаційна сфера має яскраво виражену ресурсну орієнтацію. Ресурси визначають її територіальну організацію, напрями спеціалізації, формують туристичні потоки, рівень ефективності роботи туристичних і рекреаційних закладів. Проблема забезпечення рекреаційних потреб досить давно розглядається як проблема освоєння та раціонального використання цих ресурсів. Останніми роками в роботах багатьох авторів став фігурувати термін «туристсько-рекреаційні ресурси». Значна частина науковців вважає, що туризм є складовою рекреації, а туристські ресурси є частиною рекреаційних ресурсів, інші вважають – навпаки. Проте, як зазначалось, вище, вони доповнюють одне одного, визначаючи особливості формування туристично-рекреаційного комплексу певного регіону.

На нашу думку, туристично-рекреаційні ресурси (ТРР) – це природні речовини та об'єкти, антропогенні явища та об'єкти, які володіють сприятливими властивостями, атракціями та характеристиками, мають споживчу вартість і служать чи можуть служити матеріальною основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму та розвитку людей у певний час та за допомогою існуючих технологій і матеріальних можливостей.

Уточнити сутність та структуру туристично-рекреаційних ресурсів дозволяє їх типізація.

Типізація рекреаційних і туристичних ресурсів – завдання складне та багатогранне, що представляє як теоретичний, методичний інтерес, оскільки є основою для розробки методичних підходів до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, ефективності його реалізації, так і практичне значення, оскільки дозволяє обґрунтувати стратегічні плани розвитку певних видів туристично-рекреаційної діяльності, обґрунтувати та вибрати відповідні інструменти, раціональні форми використання та охорони задіяних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Значний вклад щодо типізації та класифікації рекреаційних та туристичних ресурсів внесли вчені географи, економісти, ландшафтознавці, екологи, зокрема, О. Бейдик, І. Зорін, О. Кифяк, О. Любіцева, М. Мальська, М. Мироненко, О. Музиченко-Козловська, Я. Олійник, В. Руденко, І. Смаль, І. Твердохлебов, Н. Фоменко, С. Цьохла, І. Школа та інші.

Традиційно виділяють три типи рекреаційних ресурсів: природні, культурно-історичні, соціально-економічні [1, с. 24]. О. Бейдик в складі рекреаційних ресурсів виділяє суспільно-історичні, об'єкти та явища антропогенного (соціально-економічного, суспільно-історичного) походження, залучені в сферу рекреації та туризму [2]. І. Смаль у структурі туристичних ресурсів виділяє такі складові: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву. Природні та суспільні ресурси формують групу «матеріальні туристичні ресурси», подієві і більшість технологічних (інформаційні, рекламні та інноваційні) об'єднуються у групу «нематеріальні туристичні ресурси» [3]. І. Яковенко виділяє антропогенні ресурси які поділяє на історичні та культурні, археологічні, архітектурні, етнографічні, меморіальні, садово-паркового мистецтва, культові, техногенні та музеї [4].

Більшість науковців виокремлюють культурно-історичні, соціально-економічні як окремі блоки.

Крім того, можна виділити різні підходи до класифікації природних рекреаційних ресурсів: компонентний, який передбачає виявлення внутрішньої та міжвидових співвідношень природних ресурсів, які склалися на певній території. Компонентній видовій структурі властива ієрархічність, оскільки кожна компонента поділяється на підкомпоненти нижчих порядків [5, с. 41]; функціональний, який відображає класифікацію ПТРР за здатністю до формування туристично-рекреаційних комплексів та участі у територіальному поділі праці, що визначає господарську спеціалізацію окремих територій. Відповідно до цього можна виділити чотири основних функціональні типи ПТРР: лікувальний, оздоровчий, спортивний, пізнавальний; територіальний, який акцентує увагу на територіальній локалізації ресурсів, даючи можливість комплексного використання туристично-рекреаційного потенціалу території. Проте залишається низка позицій, які доцільно розвинути та уточнити.

Мета і завдання статті. Основними цілями статті є узагальнення існуючих підходів до типізації туристичних та рекреаційних ресурсів, обґрунтування ознак типізації для забезпечення прикладного значення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Узагальнивши існуючі підходи пропонуємо таку типізацію туристично-рекреаційних ресурсів та умов:

- за походженням – природні, суспільні;
- за специфікою використання в процесі туристично-рекреаційної діяльності – спеціальні (прямого використання), загальні (опосередкованого використання або впливу);
- за функціональним призначенням – лікувальні, оздоровчі, пізнавальні, утилітарні, спортивні;
- за компонентною структурою – природні (бальнеологічні, водні, лісові, фауністичні, ландшафтні та кліматичні умови), суспільні (культурно-історичні, подієві, туристично-рекреаційна інфраструктура, інформаційне забезпечення, кадрове забезпечення, ландшафтно-техногенні комплекти, агроландшафти; економічні, інформаційні, соціально-демографічні, соціально-економічні

передумови розвитку туристично-рекреаційної сфери, інфраструктурні, екологічна та соціальна безпека) (рис. 1);

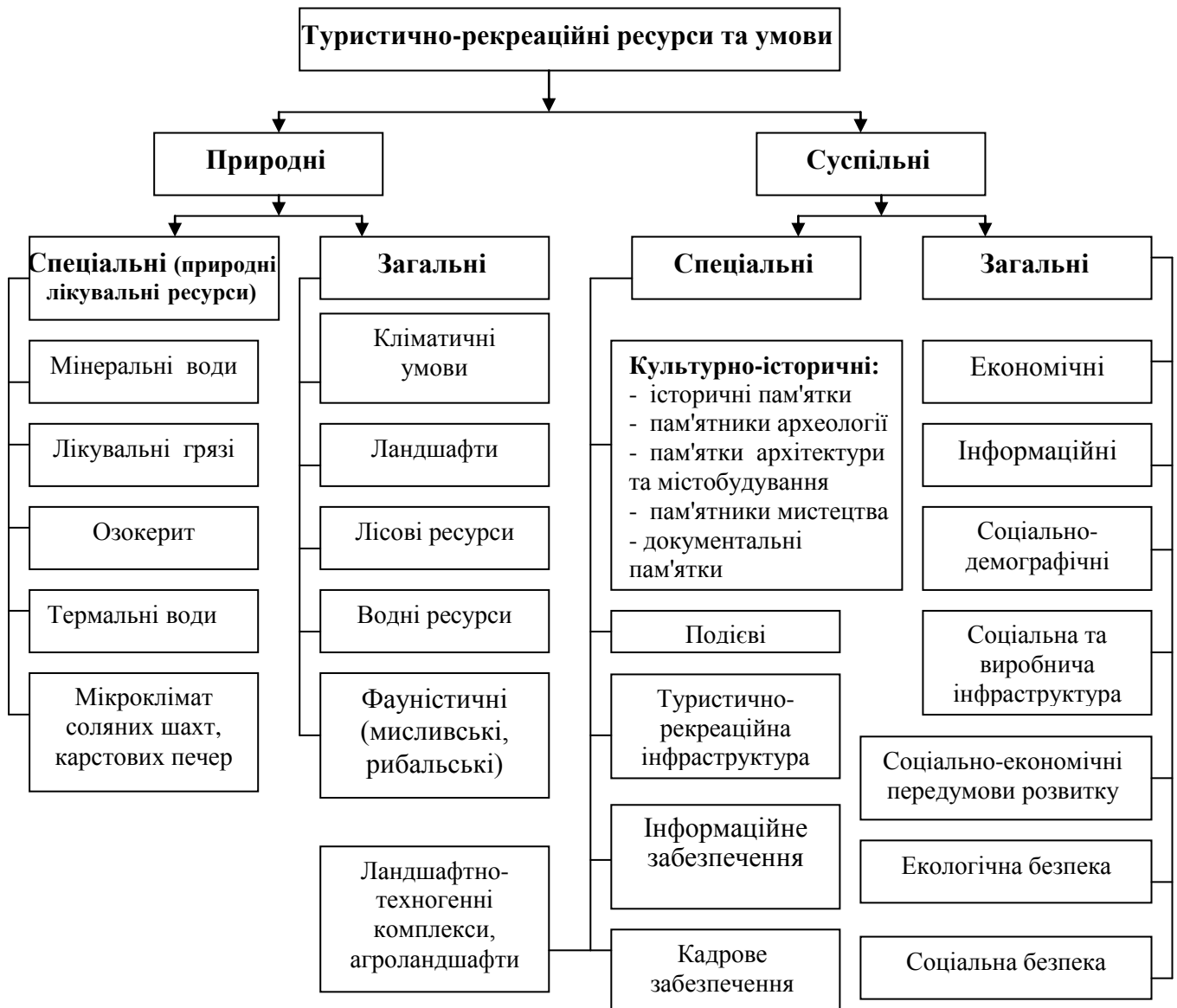

Рис. 1. Типізація туристично-рекреаційних ресурсів та умов

- за адміністративно-просторовою ознакою – локальні (місцеві), регіональні, національні, світові;
- за рівнем унікальності: типові, унікальні;
- за термінами використання – сезонного, коротко- та довготривалого використання;
- за критерієм доступності: добре доступні, доступні, важкодоступні;
- за ступенем освоєння: освоєні, малоосвоєні, неосвоєні;

- за статусом: ресурси природно-заповідного фонду, курортно-санаторних та рекреаційних зон.

Для організації туристично-рекреаційної діяльності важливо розрізняти поняття природні туристично-рекреаційні ресурси та природні туристично-рекреаційні умови.

Природні туристично-рекреаційні ресурси (ПТРР) – це компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для туристично-рекреаційної діяльності властивостями і служать чи можуть служити матеріальною основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму та розвитку людини. Природні туристично-рекреаційні умови – це компоненти та якості природного середовища, які сприяють туристично-рекреаційній діяльності, але не є її матеріальною основою. Природні туристично-рекреаційні ресурси мають ряд особливостей, характерних для них загалом і специфічних для окремих груп. ПТРР є стаціонарними, нетранспортабельними, не здатними до нагромадження, мають особливості при збереженні, або збереження зовсім неможливе. Використання ресурсів потребує вкладання коштів у створення відповідної інфраструктури, що забезпечує їх використання та споживання, яке може бути багатоваріантним зі значними сезонними коливаннями в обсягах задіяння.

Оскільки ПТРР тісно пов'язані з землею, то мають властивість до підвищення вартості завдяки впливу таких чинників як ріст дефіциту через антагонізм інтересів у використанні, інфляційні процеси. Тобто вони мають інвестиційну привабливість і можуть розглядатись як об'єкт інвестування, а саме нерухомість, що приносить доходи.

Основними характеристиками ПТРР є: багатofункціональність призначення; функціонування у двох формах – речовій та вартісній; територіальна визначеність та локалізація; відносне збереження натуральної форми та властивостей; неповторність кожного ресурсу та території; формування споживчої вартості під дією природних чинників та праці людини; наявність інвестиційної вартості; забезпечення фізіологічних, соціальних,

інтелектуальних, пізнавальних, культурно-естетичних потреб людини; низька цінова еластичність, тривале використання одного й того ж ресурсу, території та здатність при цьому слугувати основою для формування різних туристично-рекреаційних послуг; різний ефект від споживання (використання) ПТРР.

Класифікацію ПТРР доцільно здійснювати за такими ознаками:

- за походженням – природного, штучного;
- за ступенем охоплення задоволення потреб – спеціальні, загальні;
- за функціональним призначенням – лікувальні, оздоровчі, пізнавальні, утилітарні, спортивні;
- за компонентною структурою – водні, лісові, гірські, степові, болотні, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстовоспелеологічні тощо;
- за адміністративно-просторовою ознакою – локальні (місцеві), регіональні, національні, міжнародні, світові;
- за правом володіння – повних прав володіння, обмежених прав володіння та користування (оренда, лізинг, селенг, концесія, суперфіцій);
- за формами власності – державної, приватної;
- за рівнем деградації – непорушені (не змінені), окультурені, антропогенно змінені, порушені (можливе відновлення), денатуралізовані, деградовані, знищені;
- за рівнем унікальності – типові, унікальні;
- за здатністю до відтворення – здатні до самовідтворення; не здатні до самовідтворення, поновлювані, не поновлювані;
- за термінами використання – сезонного, коротко- та довготривалого використання.

Зокрема, за ступенем охоплення та специфікою задоволення рекреаційних потреб ПТРР поділяються на спеціальні та загальні. До спеціальних рекреаційних ресурсів відносяться мінеральні води, ропа солоних озер та лиманів, низинні, сопкові, донні грязі, озокерит, мінералогічні властивості соляних шахт. Для використання спеціальних ПТРР зазвичай

необхідні відповідні медичні технології, устаткування, нагляд лікарів, оскільки вони використовуються в основному в санаторно-курортній справі для лікування, профілактики, реабілітації хворих, профілактики захворювань.

За авторською класифікацією, суспільні ТРР умовно поділено на спеціальні та загальні. До спеціальних віднесено культурно-історичні, подієві, туристичні ландшафтно-техногенні комплекси, туристично-рекреаційну інфраструктуру.

Культурно-історичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку певної території пам'ятників матеріальної і пам'яток духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу і можуть формувати культурно-історичний потенціал поселення, місцевості, регіону. Культурно-історичні ресурси поділяються на матеріальні та духовні. Матеріальні ресурси – це окремі об'єкти або їх поєднання, які мають певну історичну або культурну цінність, високу атрактивність, можуть відігравати важливу роль у формуванні світогляду людини. охоплюють сукупність засобів виробництва й інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії його розвитку. Духовні – це сукупність досягнень суспільства в науці, мистецтві, літературі, в організації державного і громадського життя, у праці і побуті. Ландшафтні – сукупність унікальних, екзотичних нехарактерних елементів природного середовища і процесів (пейзажна розмаїтість ландшафтів) [6]. На нашу думку, в цьому випадку мова йде про окультурені або створені людиною ландшафти, які мають культурну або історичну цінність.

Узагальнивши існуючі підходи, пропонуємо виділяти такі види культурно-історичних ресурсів:

- пам'ятники історії (будівлі, споруди, пам'ятні місця);
- пам'ятники археології (городища, кургани, руїни древніх поселень, укріплень, древні місця захоронень, кам'яні скульптури тощо);
- пам'ятки містобудування та архітектури (архітектурні ансамблі та комплекси, площі, вулиці, споруди цивільного та промислового будівництва, військової та культової архітектури, народного зодчества, виробу

монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва; їх можна розглядати як культурні, промислові, селітебні, природні окультурені ландшафти);

- пам'ятники мистецтва (твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва);

- документальні пам'ятники (акти органів державної влади та управління, інші письмові та графічні документи, кіно- та фотодокументи, стародавні рукописи та архіви, записи фольклорної музики та рідкісні друковані видання);

- біосоціальні (специфічна складова рекреаційно-туристських ресурсів, яка об'єднує культурно-історичні та інші об'єкти, пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть (загибель), поховання);

- культурні (музеї, картинні галереї, меморіальні дошки, обеліски, меморіали);

- етнографічні (процеси культурно-побутових відносин, традиційно-побутової культури та мистецтва, народних знань, вірувань і марновірства, обрядів і звичаїв, предмети культу, етнічні артефакти, які є відображенням світогляду народу).

Подієві ресурси приваблюють туристів до місця, де відбувається подія чи явище: спортивні змагання, культурно-мистецькі заходи, політичні акції, унікальні природні явища. Окремі види подієвих ресурсів найбільш доцільно класифікувати за тематикою заходу: громадські (гастрономічні фестивалі, фестивалі і виставки квітів); мистецькі (музичні, театральні фестивалі і конкурси, кінофестивалі, фольклорні обряди, свята і фестивалі); культурно-історичні театралізовані шоу (карнавали, національні фестивалі і свята); спортивні (спортивні змагання, ралі, перегони і регати, спортивні фестивалі); економічні (аукціони, покази мод, ярмарки і виставки, автомобільні й авіаційні салони, економічні форуми); політичні (політичні заходи та акції); релігійні (релігійні свята, ходи і події) [3].

Туристичні інформаційні ресурси – це сукупність форм і видів інформації про певну територію, її атракції; туристичні об'єкти, їх історію; рекреаційні заклади, їх послуги, ціни, додаткові можливості тощо.

Туристично-рекреаційна сфера України в умовах євроінтеграційних процесів потребує глибокого наукового обґрунтування свого розвитку, в якому вирішальну роль відіграє висококваліфікований персонал, а саме він перетворюється на основний ресурс будь-якої економічної діяльності. Подальший розвиток сфери послуг ставить нові вимоги до кадрового забезпечення туристично-рекреаційної сфери, потребує великих інвестицій у зростання та розвиток персоналу. Оскільки туристично-рекреаційна діяльність є надзвичайно різноплановою та різноаспектною, вона вимагає особливих підходів до свого кадрового забезпечення. Кадрове забезпечення туристично-рекреаційної сфери – це специфічна, повторювана діяльність, змістом якої є забезпечення туристично-рекреаційної сфери регіону фахівцями, які відповідають певним вимогам, а також інформацією про них, впровадження науково-обґрунтованих методів добору, розстановки, навчання, виховання, стимулювання персоналу.

Визначальне місце належить матеріально-технічній базі (МТБ) та інфраструктурі туристично-рекреаційної сфери. МТБ становлять санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки та пансіонати відпочинку, туристичні бази, бази і табори відпочинку, туристично-екскурсійні бюро та центри, установи організації та управління туристично-рекреаційною діяльністю регіону, туристичні та спортивні клуби. За функціональним призначенням інфраструктура поділяється на виробничу і соціальну.

Рівень промислового розвитку території може приваблювати певні категорії туристів, які цікавляться новинками в різних сферах економіки, зокрема – спеціалізовані екскурсії для огляду ландшафтно-техногенних комплексів; конференції, семінари, навчання, тренінг- та навчальні програми для оволодіння певними знаннями нових технологій, методів управління та організації виробництва тощо.

Завжди важливими чинниками були і залишаються екологічна та соціальна безпека: чистота або забруднення вод, повітря, ґрунтів, порядок чи безладдя в соціально-політичному житті суспільства, економіці країни, тероризм, осередки великих і малих воєнних конфліктів, що не припиняються.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином у статті, відображено результати узагальнення існуючих напрацювань щодо типізації туристично-рекреаційних ресурсів, розглянуто конкретна наукові підходи та критерії типізації. Деталізовано змістовне наповнення туристично-рекреаційних ресурсів кожного типу. Результати типізації будуть використані для удосконалення існуючих методичних підходів до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, вивчення, характеристики туристично-рекреаційних ресурсів регіону, обґрунтування доцільності розвитку нових видів туристично-рекреаційної діяльності, сформувані нові туристичні потоки, ефективно використати наявний природно-рекреаційний потенціал.

Джерела та література

1. Карпатский рекреационный комплекс // Под ред. М. И. Долишнего, М. С. Нудельмана, К. В. Ткаченко. – К. : Наук. думка, 1984. – 148 с.
2. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. / О. О. Бейдик. – К. : Палітра. – 1998. – 130 с.
3. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : навчальний посібник. / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
4. Яковенко І. М. Про зміст і методику розробки комплексної картографічної моделі регіонального рекреаційного природокористування. / І. М. Яковенко // Український географічний журнал. – 2003. – № 2. – С. 38–43.
5. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.
6. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

Наукові підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів

В статье дано авторское определение туристско-рекреационных ресурсов, рассмотрены научные подходы к их типизации. На основе обобщения существующих подходов предложено типизацию туристско-рекреационных ресурсов по следующим признакам: происхождению, специфике использования, функциональному назначению, компонентной структуре, административно-пространственному признаку, уровню уникальности, срокам использования, доступности, степени освоения, статусу. Детализировано видовое наполнение туристско-рекреационных ресурсов по компонентной структуре, которая предусматривает выделение природных и общественных туристско-рекреационных ресурсов. Результаты типизации имеют практическое значение, так как позволяют обосновать стратегические планы развития определенных видов туристско-рекреационной деятельности, обосновать и выбрать подходящие инструменты, рациональные формы использования, охраны задействованных ресурсов.

Ключевые слова: туристско-рекреационные ресурсы, туристско-рекреационная сфера, природные ресурсы и условия, общественные ресурсы, культурно-исторические ресурсы, типизация, признаки типизации.

Larysa Cherchyk

Scientific approach to the classification of tourism and recreational resources

The article given the author's definition of tourism and recreational resources reviewed scientific approaches to their characterization. On the basis of summarizing existing approaches suggested typing tourism and recreational resources on the following grounds: origin, specific use in activities, functions, component structures, administrative and spatial basis, the level of uniqueness, terms of use, accessibility, level of development, status. Detailed species filling tourism and recreational resources by component structures, which would provide natural and public tourism and recreational resources. Typing results are of practical importance, as they allow to justify the strategic plans of certain types of tourism and recreation, to justify and select the appropriate tools, rational uses, health inputs.

Keywords: tourism and recreational resources, tourism and recreation, natural resources and conditions, public resources, cultural and historical resources, typing, typing characteristics.

Прізвище	Черчик
Ім'я	Лариса
По батькові	Миколаївна
Посада	Завідувач кафедри менеджменту
Наукова ступінь	Доктор економічних наук
Вчене звання	Професор
Назва організації	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Поштова адреса	Черчик Л.М. вул. Винниченка, 28 м. Луцьк 43000
Телефон	8-050-1944505
E-mail	Larysa_CH@mail.ru